

Захист прав людини відповідно до універсального міжнародного права

*Лаврьонов Роман Петрович¹, Задніпряна-Корінна Мар'яна Юріївна²,
Тимченко Олександр Іванович³*

Опубліковано	Секція	УДК
17.01.2023	Право	341

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7568709>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Annotation. Актуальність дослідження полягає у тому, що з появою четвертого покоління прав людини необхідним є аналіз та переосмислення механізму гарантій прав і свобод людини у сучасному світі, а також тих інструментів захисту, які використовуються на міждержавному рівні, у разі їх порушення. Метою дослідження є вивчення механізму міждержавного захисту прав людини в аспекті зв'язку міжнародного та внутрішньодержавного права. Відповідно до поставленої мети завданням дослідження є аналіз міжнародно-нормативно правових актів у сфері захисту прав і свобод людини в історичній ретроспективі, виокремлення загальних тенденцій, а також визначення ролі конституцій держав, як основного правового документа, що є гарантом реалізації прав і свобод особи, а також гарантій їх захисту у разі порушення. У дослідженні для досягнення поставлених мети та завдання було використано загальні та спеціальні наукові методи наукового пізнання. Результатом дослідження стала аргументація висновку про те, що сучасний механізм захисту прав людини є ефективним, проте певні інститути міжнародного права, що забезпечують його, мають обмеження щодо географічних меж, предмету діяльності та функцій. Висновком дослідження стало обґрунтування положення про те, що одним з найбільш ефективних засобів міжнародного захисту прав людини на сучасному етапі є розгляд індивідуальних скарг універсальними та регіональними органами.

Keywords: внутрішньодержавне право, міжнародне право, захист прав і свобод людини, Статут ООН, Загальна декларація прав людини, механізм захисту.

Protection of human rights in accordance with universal international law

Annotation. Universal, which are international in nature, and national systems for the protection of citizens' rights belonging to individual states have come a long way. The adoption of the UN Charter and the establishment of the United Nations marked the beginning of the

¹ Адвокат Національної асоціації адвокатів України, аспірант КПУ, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0002-3953-6318>

² кандидат юридичних наук, доцент кафедри економіки і права ННІ ЕіУ, Навчально-науковий інститут економіки і управління Національного університету харчових технологій, <https://orcid.org/0000-0001-8779-9246>

³ старший викладач кафедри економіки і права ННІ ЕіУ, Навчально-науковий інститут економіки і управління Національного університету харчових технологій. м. Київ, <https://orcid.org/0000-0003-0518-5764>

formation of these systems. But their further development takes place in complex and contradictory conditions of international relations, in which states that differ not only in their socio-economic system and level of development, but also in their historical, cultural, religious and other characteristics that determine the nature of various civilizations, participate. The international and national law of states are interconnected. The relevance of the research lies in the fact that with the emergence of the fourth generation of human rights, it is necessary to rethink the mechanism of guarantees of human rights and freedoms in the modern world, as well as those protection tools that are used at the international level in case of their violation. The purpose of the study is to study the mechanism of interstate protection of human rights in the aspect of connection between international law and domestic law. In accordance with the set goal, the task of the research is the analysis of international and normative legal acts in the field of protection of human rights and freedoms in historical retrospect, the identification of general trends, as well as the determination of the role of state constitutions as the main legal document that is the guarantor of the realization of the rights and freedoms of a person, and as well as guarantees of their protection in case of their violation. General and special scientific methods of scientific knowledge were used in the research to achieve the set goals and objectives. The result of the study was the argumentation of the conclusion that modern human rights protection mechanism is effective, but certain institutions of international law that ensure it have limitations regarding geographical boundaries, subject of their activity and their functions. The conclusion of the study was the substantiation of the proposition that one of the most effective means of international protection of human rights at the current stage is the consideration of individual complaints by universal and regional bodies. In accordance with the above, further scientific research in the outlined area are relevant.

Keywords: domestic law, international law, protection of human rights and freedoms, UN Charter, Universal Declaration of Human Rights, protection mechanism.

Вступ

В епоху прав людини четвертого покоління особливо актуальним є питання ролі міжнародного права у захисті її прав і свобод, що пов'язано, у першу чергу, зі швидким поширенням проблем глобального характеру, що можуть порушувати їх, таких, як, наприклад, воєнні конфлікти та пандемії. Вони є складними для вирішення зусиллями кожної держави окремо, без підтримки та допомоги інших країн світової спільноти. Не менш важливим є універсальний характер міжнародного права, яке є сукупністю нормативно-правових актів, що визначають та регулюють відносини між державами й іншими суб'єктами міжнародного права. Ця галузь права має у своєму складі й право збройних конфліктів, право прав людини, гуманітарне право, основоположні принципи яких є орієнтиром при здійсненні захисту прав і свобод людини не лише на міжнародному рівні, а й для кожної окремої держави, яка розвиває їх у своєму національному законодавстві, у тому числі, й конституціях.

На сучасному етапі існує дворівневий механізм захисту прав і свобод людини: на рівні окремих держав і на міжнародному рівні. Проте його не можна вважати досконалим за своїм змістом з тої точки зору, що серед науковців не існує єдиної думки про співвідношення внутрішньодержавного та міждержавного права. Одні науковці, такі, як Г. Трипель [1] і Д. Анцилотті [2], дотримуються дуалістичної концепції, відповідно до якої ці дві правові системи мають різні джерела права та не підпорядковані одна одній, у той час, як інші, наприклад, А. Лассон [3] і Г. Кельзен [4] підтримують моністичну концепцію, яка передбачає, що вони мають певну єдність між собою, проте пріоритет надається або внутрішньодержавному, або міжнародному праву. Найбільш перспективною, з точки зору дослідження проблематики захисту прав і свобод людини, є дуалістична концепція, оскільки внутрішньодержавне та міжнародне право

взаємодіють між собою та впливають одне на одного. Так, наприклад, міждержавне право суттєво впливає на становлення та формування внутрішньодержавних норм в окресленій сфері, зокрема, покладає на держави обов'язок виконувати зобов'язання, прийняті ними при підписанні міжнародних нормативно-правових актів щодо захисту прав і свобод людини.

Серед вітчизняних науковців, які досліджували проблематику захисту прав і свобод людини на міжнародному рівні, необхідно відзначити Ю. Коломієць [5], Т. Сироїд [6] і О. Кушніренко [7].

Відповідно, метою даної статті є дослідження ролі міжнародного права у сфері захисту прав і свобод людини, як універсального механізму, що впливає на національне право держав, і, таким чином, забезпечує реалізацію зазначеного захисту на двох рівнях.

Результати

Універсальна система захисту прав і свобод людини на міжнародному рівні була створена по завершенню світових війн, а важливу роль у цьому процесі відіграла Організація Об'єднаних Націй. Проте необхідно відмітити, що певні механізми захисту прав і свобод людини функціонували ще на початку ХХ ст., наприклад, Конвенція про рабство 1926 р., відповідно до положень якої, розбіжності, що існують між державами-сторонами угоди у питанні втілення у життя її змісту, у деяких випадках можуть бути розглянуті Постійною палатою міжнародного правосуддя [8]. Зазначений факт вказує на те, що Палата мала певні повноваження у сфері захисту прав і свобод людини. Конвенцією було запроваджено для учасників, які долучилися до неї, обов'язок щодо подання щороку доповідей, які містять дані про те, що було виконано державами для забезпечення її дотримання та виконання наявних у ній положень [9].

Також необхідно зауважити, що за часів Ліги Націй діяла система захисту національних меншин, проте цілісної системи захисту прав і свобод людини на міжнародному рівні на даному етапі не існувало. Держави не мали обов'язку дотримання та захисту прав людини, встановленої міжнародним правом. У тому випадку, якщо надходили повідомлення про порушення прав і свобод людини у тій чи іншій країні, ситуація розглядалася, як перешкода здійсненню суверенних прав та втручання у внутрішні справи держави.

У ХХІ ст. для людства стало зрозуміло, що права і свобод людини необхідно захищати, як на національному, так і на міжнародному рівні. У преамбулі Статуту ООН зазначено, що народи сповнені рішучості у боротьбі з порушенням прав і свобод людини, вірять в основні права і свобод людини, усвідомлюють цінність та з повагою ставляться до гідності людської особистості, погоджуються з тим, що чоловіки і жінки мають рівні права і також з тим, що всі нації рівні [10]. Преамбула Загальної декларації прав людини містить інформацію про те, що саме відсутність поважного ставлення до прав людини та їх недотримання стали однією з основних причин подій Другої світової війни. Права, про які мова йде у преамбулах, повинні перебувати під охороною законодавства. Серед головних завдань ООН, перерахованих у п. 3 ст. 1 Статуту, заслуговує на увагу ті з них, які містять положення про необхідність здійснювати співпрацю на міжнародному рівні, з повагою ставитися до прав і свобод людини, при цьому не враховуючи статеві, расові або національні ознаки [10]. Статут ООН відрізнявся від багатьох нормативно-правових актів, які було прийнято раніше, тим, що він не лише встановлював та перераховував завдання, принципи та цілі у галузі захисту прав і свобод людини, але й надавав великий обсяг повноважень органам ООН та їх підрозділам, надавав їм можливість для провадження діяльності щодо захисту прав і свобод людини.

Еволюція механізмів захисту прав і свобод людини відбувалася поступово, за умов проектування та затвердження, набрання чинності актами міжнародного характеру, що

містять перелік обов'язків держав у сфері захисту прав і свобод людини. Як зазначено у ст. 63 Статуту ООН, одним із головних органів ООН, Економічна та соціальна рада, має можливість укладення угод з будь-якою установою за своєю спеціалізацією, створеною в рамках угоди між урядами держав і здатною нести відповідальність за власні дії, за наявності такої угоди установа могла взаємодіяти з ООН. У 1946 р. Економічна та соціальна рада створила Комісію з прав людини, що стала органом Ради та допомагала йому здійснювати свої функції, перед нею й було поставлено завдання, щоб створити проект Міжнародного Білля про права людини.

«Статут ООН, основний політичний зміст якого втілено в його цілях, а правова основа – в його принципах, забезпечив рух міжнародного співтовариства до універсального міжнародного правопорядку» [11]. У 1956 р. було запроваджено механізм розгляду доповідей держав, що стосуються рівня, ступеня забезпечення та дотримання прав і свобод людини. Держави, які входять до ООН, прийняли обов'язок представляти доповіді до Економічної та соціальної ради раз на три роки. У 1965 р. зазначений механізм було змінено та доповнено, зокрема, було передбачено, що у перший рік звітування увагу акцентовано на доповідях у сфері забезпечення політичних і громадянських прав особи, звіти за другий рік було присвячено соціальним, культурним та економічним правам. Під час звітування на третьому році превалювало звітування щодо права на свободу інформації.

В аспекті захисту прав і свобод людини Підкомісією ООН із запобігання дискримінації та захисту меншин та Комісією ООН зі становища жінок надавали власні зауваження та рекомендації. У цілому необхідно також зазначити, що «найважливішими складовими міжнародного механізму захисту прав жінок є: 1) міжнародні документи (конвенції, декларації, договори); 2) міжнародні організації та їх органи; 3) практика застосування міжнародних документів; 4) міжнародний контроль і процедури розгляду суперечок [5]. Також необхідно відмітити, що зазначений факт свідчить про те, що «питання захисту прав меншин не втратило своєї актуальності зі створенням ООН, в актах, прийнятих під її егідою знайшли своє закріплення норми стосовно цієї категорії осіб» [6]. З появою у 1976 р. Міжнародних пактів про права людини, які зобов'язують держави вести регулярну звітність, зазначений вище механізм звітування держав щодо захисту прав людини, припинив свою дію у 1980 р. Також необхідно відмітити, що «держави, які підписали та ратифікували Міжнародний Пакт про соціальні, економічні та культурні права, взяли на себе зобов'язання створити ефективну законодавчу базу для найбільш повного та всебічного забезпечення економічних, соціальних та культурних прав» [7].

Крім механізмів ООН, з'являлися й еволюціонували інші механізми захисту прав і свобод людини на міжнародному рівні. У рамках для забезпечення їх функціонування та реалізації їх завдань було створено відповідні договірні органи. Так, наприклад, з'явився Комітет ліквідації расової дискримінації, створення якого було передбачено Міжнародною конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [12]. Цей факт також став рушійною силою для створення нових і оновлення тих, які вже існували, механізмів розгляду індивідуальних скарг про порушення прав і свобод людини, що діють міжнародному рівні. Таким чином, «системно відбувається інституціоналізація права на позов на міжнародному рівні з формуванням та забезпеченням прав доступу до позову для всіх осіб» [13].

Механізми захисту прав людини вийшли на новий етап розвитку наприкінці минулого сторіччя. У Віденській декларації та Програмі дій, підсумковому документі Всесвітньої конференції з питань прав людини у 1993 р., було зазначено, що захист прав і свобод людини, діяльність у цьому напрямі, мають велике значення для держав і народів світу, тому вони контролюють все, що з цим пов'язано [14]. Декларація

вказувала на необхідність підвищення продуктивності діяльності ООН у галузі захисту прав і свобод людини, містила у собі ряд рекомендацій, з урахуванням яких було запроваджено посаду Верховного комісара ООН з прав людини та створено Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Їм було надано повноваження у сфері захисту прав і свобод людини, надання підтримки державам під час здійснення ними діяльності щодо захисту прав і свобод людини, а також у боротьбі з порушенням прав людини.

Важливою подією, що вплинула на подальший розвиток системи захисту прав і свобод людини на міжнародному рівні, стало реформування діяльності ООН у сфері захисту прав і свобод людини. Після здійснених реформ з'явилася Рада ООН з прав людини та утворився новий механізм контролю, Універсальний періодичний огляд. Згодом система захисту прав і свобод людини стала більш складною за своїм складом. На сучасному етапі її утворюють такі механізми та органи: Генеральна Асамблея ООН та Рада ООН з прав людини та їх підрозділи, механізми, Рада Безпеки ООН та її механізми з індивідуальною спеціалізацією, Економічна та соціальна рада ООН та Комісія зі становища жінок, Міжнародний Суд ООН, Секретаріат ООН і деякі його підрозділи, договірні органи у сфері захисту прав і свобод людини, визначені установи ООН зі своєї спеціалізацією (Міжнародна організація праці, Організація ООН з питань освіти, науки та культури).

Універсальні механізми захисту прав і свобод людини можна класифікувати за низкою підстав: характером діяльності, за правовою природою, за складом, за об'єктом діяльності, за терміном діяльності, за обсягом повноважень. За характером діяльності механізми поділяються на судові, позасудові та квазісудові. Прикладом судового механізму є Міжнародний Суд ООН, рішення якого приймаються у судовому порядку та повинні бути виконані тими державами, які є сторонами справи, та визнають дійсність рішень Суду. Суд може здійснювати контрольну функцію, наприклад, він оцінює повноту дотримання державами взятих на себе зобов'язань міжнародного характеру і приймає те або інше рішення, у тому випадку, якщо ці держави визнають, що Суд має право виносити оцінку та приймати рішення.

Квазісудовими механізмами вважаються договірні (конвенційні) органи у сфері захисту прав і свобод людини, які у рамках встановлених процедур оцінюють повноту дотримання державами взятих на себе зобов'язань, виявляють наявні недоліки та порушення, здійснюють діяльність з надання рекомендацій, що допомагають найбільш ефективно дотримуватися гарантій прав і свобод людини, гарантованих більшістю конституцій держав світу, а також захищати їх. Рекомендації договірних органів не несуть обов'язкового характеру, тому їх облік та виконання виконуються на розсуд держав. Квазісудові механізми також включають Універсальний періодичний огляд, який здійснюється Радою ООН з прав людини.

Позасудовими механізмами захисту прав і свобод людини можуть бути спеціальні процедури Ради ООН з прав людини, місії щодо з'ясування певних обставин, того, що сталося, діяльність Ради Безпеки, Генерального секретаря ООН, Управління Верховного комісара ООН з прав людини у сфері захисту прав і свобод людини.

Класифікація за критерієм правової природи поділяє механізми захисту прав і свобод людини на екстраконвенційні та конвенційні. Конвенційні механізми створюються та уповноважені на ті чи дії міжнародними договорами. До них належать органи, створені відповідно до договорів у сфері захисту прав і свобод людини. Існує декілька таких органів, ними, наприклад, є Комітет з прав людини, Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав, Комітет з прав дитини, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітет проти катувань, Комітет ліквідації расової дискримінації, Комітет із захисту прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей. Перелік обсягу повноважень, того, на що уповноважені органи ООН, які здійснюють

діяльність із захисту прав і свобод людини, місять положення Статуту ООН. Проте необхідно зауважити, що їх не зараховують до механізмів захисту прав і свобод. Причиною цьому є те, що у Статуті перераховані принципи захисту прав і свобод людини, у ньому описуються повноваження органів ООН, але він не перераховує ті права та свободи, які необхідно захищати. Тому сам Статут ООН не може зобов'язати держави захищати та дотримуватися прав і свобод людини. Подібне можливе лише у рамках міжнародних договорів. Екстраконвенційні механізми зазвичай вводять в дію рішенням міжнародного органу, який володіє необхідними повноваженнями. Прикладом зазначених механізмів є спеціальні процедури Ради ООН з прав людини (РПЛ), що наділяють повноваженнями допомоги резолюції РПЛ.

За критерієм складу універсальні механізми захисту прав і свобод людини на міжнародному рівні можна класифікувати на колективні та індивідуальні. Зазначений поділ є коректним, проте не досить актуальним на сучасному етапі. Так, певними повноваженнями можуть наділитися особи чи група осіб, які можуть діяти відповідно до них разом чи окремо. Проте це не має великого значення для діяльності правозахисного механізму, оскільки важливим є те, чи уповноважені особи діють від свого імені або є представляють інтереси іншого суб'єкта. Саме цей факт буде відігравати більш значну роль при прийнятті рішень та здійсненні діяльності тим чи іншим органом, відповідно, немає сенсу виокремлювати індивідуальні та групові механізми, більш доцільним є терміни міжурядові, змішані та експертні.

До міжурядових механізмів захисту прав і свобод людини належать усі основні органи ООН, окрім Міжнародного Суду та Секретаріату, а також створені ними органи та механізми. Наприклад, Рада ООН з прав людини є органом, який допомагає Генеральній Асамблеї в здійсненні діяльності, і включає 47 держав. Універсальний періодичний огляд також можна віднести до міжурядових механізмів. До експертних механізмів входить Консультативний комітет Ради ООН з прав людини, договірні органи у сфері захисту прав і свобод людини та певні процедури Європейського суду з прав людини.

Існують механізми змішаного складу. У такому випадку представники держав зазвичай мають так само статус, що та інші, недержавні представники чи конкретні особи. Так, у рамках конфіденційної процедури скарг у Раді ООН з прав людини, справа на різних етапах розглядається незалежними експертами та на міждержавному рівні. У цьому аспекті можна назвати тристоронні механізми Міжнародної організації праці, коли держави беруть участь разом із представниками профспілок та об'єднань роботодавців.

Залежно від об'єкта діяльності механізми захисту прав і свобод людини поділяються на механізми розгляду скарг та механізми захисту прав та свобод у рамках існуючої системи. Іноді міжнародний орган виконує декілька функцій, різних за своєю правовою природою. Так, Комітет з прав людини приймає до розгляду доповіді держав – учасниць Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.) про те, що вони зробили для того, щоб захистити та забезпечити дотримання права і свобод, перерахованих у Пакті. Зрозуміло, що ці повноваження можуть бути зараховані до системного захисту правам і свободам людини. При цьому Комітет з прав людини отримує повідомлення від держав – учасниць Пакту про те, що окремий учасник чи кілька учасників Пакту не виконують обов'язки, передбачені Пактом. Крім цього, Комітет приймає повідомлення про порушення права і свобод від конкретних осіб, які стали жертвами держави-учасниці, якщо така держава визнає Комітет як компетентний орган. Механізми розгляду скарг включають конфіденційну процедуру скарг, що проводиться Радою ООН з прав людини, за змістом схожу на механізми МОП.

Повноваженнями у сфері захисту прав і свобод людини у межах чинної системи мають все більша кількість механізмів. Вони допомагають у підвищенні ефективності

діяльності держави у сфері захисту прав та свобод людини. Певні механізми захисту прав і свобод людини створено на вирішення лише питань, що стосуються чинної системи. Так, в рамках Універсального періодичного огляду повідомлень про порушення прав та свобод людини не передбачено. Також цими питаннями не опікуються Комітет з прав дитини, Комітет із захисту прав усіх трудящих іммігрантів та членів їх сімей.

За ознакою терміну діяльності механізми захисту прав і свобод людини поділяються на безстрокові та тимчасові. Тимчасові механізми функціонують протягом певного періоду часу або до моменту виконання тієї чи іншого завдання. Наприклад, мандати деяких процедур Ради ООН з прав людини мають термін три роки. Тимчасові обмеження можуть бути й певного кола правозахисних механізмів, наприклад, у місії з розслідування та встановлення фактів, також варто врахувати у цій групі і наглядові механізми Генеральної Асамблеї ООН, що створюються часом на той чи інший термін. Переважна кількість механізмів захисту прав і свобод людини не має обмежень у часі та є безстроковими. Іноді певні договірні органи можуть припинити своє існування при розірванні договорів державами, як і процедури та органи ООН за умов її скасування.

Залежно від обсягу повноважень усі органи, які здійснюють діяльність у сфері захисту прав і свобод людини, поділяються на органи з великим, розширеним колом повноважень та органи з обмеженими повноваженнями. Немає жодного органу чи механізму, наділеного необмеженими нічим та ніким повноваженнями у сфері захисту прав і свобод людини. Причиною цього є те, що гарантами захисту прав та свобод людини виступають держави, у той час, як міжнародні міжурядові організації та механізми при цьому провадять діяльність допоміжного характеру. Проте, Генеральна Асамблея чи Рада ООН з прав людини, теоретично, може розглянути будь-яке питання щодо захисту прав і свобод, спрямоване їм. Універсальний періодичний огляд може застосовуватись до всіх держав – членів ООН та, з урахуванням свого предмета, може бути зарахований до механізмів з великим колом повноважень.

Діяльність певних механізмів захисту прав та свобод людини має свої географічні межі. Наочним прикладом цього є спеціальні процедури, що проводяться Радою ООН з питань прав людини, або договірні органи з прав людини, які поширюють свою дію лише на держави, які визнали їхню компетенцію, що виражається у факті ратифікації міжнародного договору з прав людини чи факультативного протоколу щодо нього. Деякі механізми обмежені у предметі своєї діяльності. Вони здійснюють свої функції лише у певній галузі. Наприклад, більша кількість спеціальних процедур Європейського суду з прав людини супроводжуються лише контролем дотримання права і свобод тих чи інших осіб. Договірні органи також лише контролюють виконання державами взятих власних зобов'язань за договором.

Висновки

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Конституції більшості демократичних держав світу відповідають загальноновизнаним нормам і принципам міжнародного права, в окремих випадках доповнюють і розвивають їх. Вони визначають форми та способи захисту прав і свобод людини, що утворюють внутрішньодержавну та міжнародну системи захисту.
2. Міжнародне право впливає на формування загальнолюдських цінностей, відіграє важливу роль у захисті прав і свобод людини, для її життя, суспільства і держави. Для реалізації прав і свобод людини особливо важливими є міжнародні стандарти, які створюють певні гарантії, що закріплюються на конституційному рівні держав.
3. Діяльність певних інститутів міжнародного механізму захисту прав людини має географічні межі (спеціальні процедури, що проводяться Радою ООН з питань прав

людини) або вони обмежені у предметі діяльності, здійснюють функції лише у певній галузі (контроль ЄСПЛ щодо дотримання прав і свобод тих або інших осіб). Відповідно до зазначеного вище, подальші наукові розвідки щодо проблематики захисту прав і свобод людини з використанням інструментів міжнародного права є актуальним.

Список використаних джерел

1. Triepel H. *Völkerrecht und Landesrecht*. Creative Media Partners, LLC, 2018.
2. Gaja G. Positivism and Dualism in Dionisio Anzilotti. *European Journal of International Law*. 1992. Vol. 3, no. 1. P. 123–138. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.ejil.a035797> (date of access: 07.01.2023).
3. Lasson A. *Princip und zukunft des völkerrechts*. Berlin: W. Hertz, 1871. 195 p.
4. Kelsen H. *General theory of law and state*. New York : Russell & Russell, 1961. 516 p.
5. Коломієць Ю. 2019. Права жінок як об'єкт міжнародного захисту. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/12949/Prava%20zhinok_Kolomiiets_2022.pdf?sequence=1%20%D1%81%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA%20%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB (дата звернення: 07.01.2023).
6. Сироїд, Т.Л. 2019. Міжнародний організаційно-правовий механізм захисту національних меншин: від витоків до сьогодення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (28), 164-174. 2019. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-20>
7. Кушніренко О. Г. 2019. Міжнародно-правові стандарти права людини на достатній рівень життя та їх імплементація в соціальній політиці України. *Law and Society*. Т. 6, № 1. С. 44–50. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-6-1-8> (дата звернення: 07.01.2023).
8. Конвенція про рабство: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 25.09.1926 р.: станом на 07 груд. 1953 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/141093__141093 (дата звернення: 07.01.2023).
9. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю № 29: Конвенція Міжнародної організації праці від 28.06.1930 р. № 29: станом на 10 серп. 1956 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136#Text (дата звернення: 07.01.2023).
10. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду: Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р.: станом на 16 верес. 2005 р. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 07.01.2023).
11. Бурбеца В. 2018. Значення статуту ООН в забезпеченні міжнародного правопорядку: Thesis. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/32746> (дата звернення: 07.01.2023).
12. Декларація про ліквідацію всіх форм расової дискримінації : Декларація Організації Об'єднаних Націй від 07.09.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b93#Text (дата звернення: 07.01.2023).
13. Melnychenko, N. 2021. Claim and its modern modifications: definitions of the future. *Futurity Economics & Law*, 1(1). <https://doi.org/10.57125/FEL.2021.0325.1>
14. Віденська декларація та Програма дій : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 25.06.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504#Text (дата звернення: 07.01.2023).